

РІВНІ МОЖЛИВОГО КОНСТРУЮВАННЯ ПАРАДИГМАТИКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ У КОМПАРАТИВІСТИЦІ

Висвітлено трансформацію сучасної компаративістики за умов глобалізації. Європейські національні літератури (російська, польська, українська, німецька) потрактовано як континуум культури, що є онтологічною підставою для зіставлення віддалених літературних явищ. Типологію пояснено нерозривною від міжлітературної рецепції текстів, які витворюють пам'ять культури.

Ключові слова: контекст, парадигматика, компаративістика, українсько-польсько-німецькі взаємозв'язки, конструювання, славістика.

Hromyak R. Levels of Possible Construction of Paradigm Structure Ukrainian-Polish-German Literary Interconnections in Comparative Studies.

The speech deals with the modern Comparative Studies transformation in the situation of globalization. European national literatures are analyzed as the culture continuum, which is ontological foundation for diverse literary phenomena comparison. Typology is treated in the connection of interliterary texts reception that create culture memory.

Key words: context, paradigm structure, Comparative Studies, Ukrainian-Polish-German connections, construction, Slavonic.

Широковживане в усіх мовах поняття “контекст”, ставши тепер міждисциплінарним терміном, породило й концепт “контекстуальності”, що сягнув уже культурологічного рівня. Логіку і структуру цього коцепту як принципу наукової методології (принаймні в гуманітаристиці) вже пропонувала Ольга Нестерак [15]. Тепер його конструювати в будь-якому ареалі простору культури, здавалось би, значно легше. Насправді йдеться не про логіко-експлікаційні процедури, які спираються на рецептивно-типологічні виміри. У їх сукупності чи системі дослідника підстерігає чимало власне креативних завдань, які мають як теоретичні, так і методично-прагматичні аспекти. Особливо, якщо враховувати сьогодні останні праці Ю. М. Лотмана, зібрані у книзі “Семіосфера” [12].

Хочу привернути увагу до його міркувань про “потребу типологічного підходу до матеріалу” під час вивчення “близьких сучасних

явищ” [12, 149] і не меншою мірою “віддалених і незвичайних” [там само]. Усе очевиднішим стає під час окреслення таких дослідницьких завдань, як „порівняльне вивчення літератур, зіставлення літератури з іншими видами мистецтва, зіставлення мистецтва з нехудожніми формами духовної діяльності людини” [12, 447]. Тоді використовуються “типологічні моделі”. Проблема загострюється в ситуаціях, у яких дослідник мусить пояснити сучасним читачам “сутність хронологічно чи етнічно *віддаленої* літератури, подаючи її не як набір екзотичних дивацтв, а як органічну, внутрішньо виструнчену, художньоідеальну структуру” [12, 447]. У такому разі звучало б менше нарікань і підозр у тому, що, “вивчаючи мистецтво зовсім чужого нам типу, ми відхилилися від сучасності та її розуміння” [там само]. Науковці подібні явища і процедури називають метамовою конкретної науки. Метамова, на думку Ю. М. Лотмана, виконує роль системи, “масштабами й мірками якої вимірюють і об’єкт, що вивчається”. Учений наголошує, що обрана система метамови немовби позбувається властивостей речовини” – це вже не предмет, а *масштаб* для вимірювання предметів. Юрій Михайлович також нагадує, що, зіткнувшись із далекими від нашого безпосереднього сприйняття творами мистецтва й культури, ми “майже завжди у значенні метамови описування використовуємо свої, породжені певною епохою і певною культурою традиції, ідеї та уявлення” [12, 448]. У результаті цього отримуємо парадокс: завдяки “некоректності процедур опису виділиться одна з граней, що веде до позірною висновку”, оскільки результат “не отримується з розгляду матеріалу, а накинутий методикою його розгляду” [12, 448]. Вихід із парадоксальної ситуації Ю. М. Лотман радив шукати, зіставляючи явища різних рівнів – від історико-літературних моделей, скажімо, класицизму й романтизму до конкретних сюжетних мотивів чи вічних образів у певних текстах. Причому треба пильно приглядатися до того, чи “різні за конструкцією тексти виконують *зіставні* (співвідносні) функції в різних культурних контекстах” [12, 456], якщо навіть доведеться вдаватися до *перекодування* традиційних понять (курсив наш.– Р. Т.). Суть проміжного висновку вченого така: “Традиційна компаративістика вивчила генетичні зв’язки сумірних елементів. Типологічний підхід потребує укладання зіставних таблиць функцій і текстів, які їх обслуговують. Тоді саме поняття зіставності не буде обмежуватися

зовнішньою подібністю, а постане як діалектична єдиність збігів і розбіжностей”. Ю. М. Лотман закликав усіх бути готовими до того, що здавалось би, очевидна “подібність часто поєднується з глибокою функціональною відмінністю” [12, 457].

Із цитованих міркувань і застережень відомого історика культури й філософа актуалізується тепер, на мій погляд, важливий методологічний акцент статті – потреба не стільки враховувати наявні в культурі контексти й контекстуальність, із нашого погляду, скільки конструювати (свідомо й зумисне) очікувану *ситуативну* контекстуальність своєї дослідницької діяльності (конкретної теми, статті, доповіді).

Мислиннева процедура кожного дослідника в таких ситуаціях уподібнюватиметься до плинності осягнення таких духовно-інтелектуальних концептів, як різновиди *ідентичності* (тожсамості), що переконливо показала О. Гнатюк [2] на прикладі українських дискусій, покликаючися на гіркий і навчальний досвід І. М. Дзюби [6, 836–947].

Згадані попередники у працях різнобічно осмислювали контекстуальну парадигматику як одиниці культурологічні й літературознавчі.

Якщо увиразнений ними теоретико-концептуальний зріз проблеми спроектувати на прагматично-дискурсивний, то мені видається *осяжним і вигідним* історико-літературний матеріал українсько-польсько-німецьких літературних взаємозв’язків певного періоду (скажімо, друга половина XIX – перша половина XX століття).

Конфігурацію і межі, динаміку й осяжність цього, регіонального, контексту задає геополітичний чинник, від якого залежить адміністративний поділ двох держав (Австро-Угорської імперії, а відтак із 1923 р. – Речі Посполитої), що межували з російським самодержавством (СРСР). Літературне життя як поняття культури персоніфікувалося відповідним хронотопом – насамперед видатними митцями (А. Міцкевич, Ю. Словацький, В. Гете, Т. Шевченко, І. Франко, Б. Сенкевич, Леся Українка, Г. Гауттман, В. Винниченко, В. Гомбрович та ін.).

Називати перший-ліпший канон – означає наражатися на аксіологічну проблему, пов’язану з особистісними уподобаннями й миготінням критеріїв. Прийнятною підставою для початку конструювання будь-якого контексту стає завжди біографія митців, їх походження і розголос творчого доробку. Спираючися на власну обізнаність, зану-

рену в рецепцію творів земляка, враховуючи його визнання серед реципієнтів, передусім літературних критиків, літературознавець піде за цим вектором. У концептуальному полі його власного досвіду опинятиметься постать класика чи популярного літератора. Рецептивно-інтерпретативні процедури, фіксовані в газетно-журнальних текстах (ЗМІ), устійнюватимуть якийсь час типологічну парадигму й репутацію об'єктів літературного процесу. Але зі зміною точок зору, ракурсу поглядів сконструйований попередником (читачем, критиком, істориком літератури) контекст як динамічна структура відразу розсипається, а оцінка перетрансформується. Процеси підуть радикально синхронно чи вибухово в межах літературно-мистецьких напрямів, стильових тенденцій, новаторських креативних діянь.

Поки що можна зазначати термінологічно відомі явища, які набувають закономірного статусу. Далі ж належить зосереджуватися на тих розломах і потрясіннях, які zdeформують автохтонні самотожні процеси, що пронизують культуру на *великих просторах* і віддалях. Виміри відбуваються в часи різнотипних революцій, із появою геніальних креаторів або несприйнятих експериментаторів чи забаганок тоталітарних політиків. Тоді з історико-культурного процесу випадали чимало оригінальних і заслужених творців. Приклади всім добре відомі. Через більш чи менш тривалий період вони поверталися в літературне життя, супроводжуючися реінтерпретацією чи цілковитим забуттям. Це, як правило, зумовлюється не стільки новим історичним контекстом, скільки водночас іншими цінностями, які вимагають від кожного з нас – зіставлення не інших *фактів* (творів, постатей), а інших *естетичних функцій*, вибудовувати радикально нові типології у відмінних проєкціях, запропонованих новітніми концептуальними системами.

Механізми зміни та співіснування відомих парадигматик я спробував проілюструвати на спадщині Тараса Шевченка, Івана Франка, Богдана Лепкого, Василя Стефаника, Уласа Самчука у статтях, зібраних у книзі „Орієнтації. Розмисли. Дискурси” [3] і в недавній публікації „Життя інтерпретативаних спільнот” [4]. Ефективність зіставлень віддалених чи позбавлених генетичних контактів ілюстрували аспіранти Богдан Чуковський, Ольга Царик, Олена Костецька, Світлана Притолок, Тарас Дзись, Наталя Лупак і Наталя Лобас у працях із проблем українсько-польсько-німецьких відносин.

Обраний для розгляду і прикладів геополітичний регіон та соціокультурна текстуалізована парадигматика видається мені зручними тому, що увиразнюють літературний зріз національних реалій, які крім усього іншого, ілюстрували динаміку українсько-польського самовизначення (див. II розділ моєї книжки) і розгортання колізій на перетині літературознавчої компаративістики та перекладознавства (див. V розділ того ж видання). Проза Івана Франка, писана й автоперекладувана письменником, пропонує таку *типологію* персонажів (типів), які досі творять *контекст* міжлітературної рецепції творів габсбурзького міфу чи галицько-української національної проблематики. Про це свідчать заголовкові комплекси праць С. Притолок, О. Царик, статей Т. Дзися „Йозеф Рот в українському контексті: романна типологія крізь призму літературної рецепції” і Н. Лобас „Карнавалізація літератури як реакція на соціальні кризи в українському та польському міжвоєнні” [6] та її ж давніша праця „Поетика карнавалу й експериментальна проза... (на матеріалі романів М. Йогансена і В. Гомбровича)” [11].

Головні постаті, які аналізуються в згаданих творах за компаративістичною парадигматикою, трактуються як зіставні (аналогічні) саме за функціональними прикметами як за соціально-психологічними, морально-релігійними, любовно-еротичними чи антропологічно-загальнолюдськими вимірами. Якщо навіть зосереджуватися на типах, які презентують міграційно-асиміляційні процеси на порубіжжі компактного заселення ареалів етнічно-національної ідентичності, то зі зміною державно-адміністративних конфігурацій за названі періоди історії проглядається виразна тенденція не тільки в спадщині Б. Лепкого, У. Самчука, В. Стефаніка, М. Ірчана, Р. Купчинського, а й В. Оркана, Й. Рота, Л. Бучковського, А. Кусьневича, Б. Шульца та багатьох інших. Проходить вона, ця тенденція, через такі явища багатокультурності, як асиміляція, двомовність, повна денаціоналізація аж до окупаційно-колоніальної політики чи закорінення постколоніального дискурсу у світову культуру. При свідомій і цілеспрямованій зміні державницької орієнтації беремо в ній діяльну участь через реконструкцію міжкультурних стереотипів і при вольовому конструюванні контекстуальності як методологічної засади. За таких умов розширюються інтерпретативні спільноти на сумірних підставах, витворюючи стійкі парадигми в інтегральній комапа-

тивістиці, яка формує і підтримує пам'ять культури. На цьому історичному шляху розставляв важливі акценти й виокремлював домінанти свого часу ще Іван Франко. Слід цього аспекту в його спадщині сьогодні також торкнутися. Він актуалізується у працях доповідачів на луцькій конференції, як-от: Т. Котовської, С. Вишневської, Т. Лаврієнка, Н. Лобаса, Г. Драпак та ін.).

Із цього погляду видається репрезентативною і повчальною стаття Івана Франка „Відгуки грецької і латинської літератур в українському письменстві” [17]. Вона написана польською мовою „Echa literatury greckiej i łacińskiej w piśmennictwie ruskim” 1895 (чи 1896 р.), а її скорочений переклад з'явився українською аж 1925 р. в журналі „Стара Україна” [17, 683–686]. Уже така довідка опосередковано стосується того феномену, який сучасні гуманітарії по-різному окреслюють у європейських культурах. Носії національних культур простежують своїми рідними мовами те, що насправді відрізняється лишень за вербальними вимірами, будучи *єдиним* за суттєвими витоками, будучи носієм-користувачем. Приблизно того ж року, а конкретніше 28 лютого 1895 р., Франко польською мовою виголосив доповідь на першому зібранні Товариства народознавства, яке видавало кварталник „Lud”. Він низкою прикладів ілюструє висновок про те, що „існує органічний зв'язок між сучасною наукою і передсудами” що є очевидним, якщо фахівець вдається до належних методів, якими користувачі „взаємно себе поборюють або шукають між собою певного компромісу”. Золотосяйні вершини культури здобуваються поміж інших методів також і засобами „історичними, археологічними й лінгвістичними”. У випадку, що нас зараз цікавить, ішлося про „додатки” до статті Остапа Макарушки (1867–1931), яка називалася „Kilka słów o przekładach pomników literatury greckiej i łacińskiej na język ukraińsko-ruski”. Писана по-польськи для польськомовних читачів, вона й викликала відповідну реакцію І. Франка польською мовою для тих же споживачів. Визнавши за автором статті „певну рацію” [17, 240], але „глибше” розглянувши питання щодо його українськомовних початків, І. Франко констатував, що „Енеїда” І. П. Котляревського „не була *абсолютно* новим явищем у руському письменстві” [там само].

Як бачимо, теза І. Франка протистоїть тезі О. Макарушки, хоча стосується того ж літературного явища у формі того ж тексту, якого

торкався О. Макарушка. Значить, потрібно було диференціювати аргументи й духовно-інтелектуальні підстави. Отож І. Франко зазначив ті смислові відтінки, які хотів уточнити в міркуваннях на погляд компетентного опонента. Він пише про те, як насправді виглядає справа „з погляду мови” і „в плані літературного методу”. І. П. Котляревський у цьому „був *продовжувачем* старої руської літературної традиції”, яка, своєю чергою, була „*наслідуванням* польських промов”, а в Україні „перейшла в уста міщан та козаків”. І. Франко торкається таких нюансів передачі традиції (напівусне мовлення, напівкнижне функціонування, спосіб зображення в церковних легендах), що загалом він подав здогадне власне судження: „Взагалі можна сказати, що в цих віршах більш чи менш виразно відбилася історія та еволюція думки українського народу, а точніше його більш освічених і більш самостійних верств, починаючи від кінця XVI століття до наших днів” [17, 240].

Духовно-інтелектуальні операції І. Франка, як бачимо на прикладі цього вступу, не покриваються такими понятійно-термінологічними окресленнями, як „сприймання текстової формули”, „констатація одиничного факту”, „типологія ряду явищ на ґрунті їх узагальнення”, „оцінка чи проблематизація якихось процесів бодай у їх зародку чи наслідках” тощо. Пізнавально-логічні, когнітивно-оцінні дії відбувались в активного суб’єкта, який не забував соціальних вимірів тих спільнот, у яких згадані операції могли функціонувати в середовищах гімназійно академічних філологів. Це виразно фіксує і вербалізує Франко-опонент, який продовжує інтелектуальний сюжет, заданий О. Макарушкою. Його рефлексія-міркування містять у собі конотації невіддільні від тексту Макарушки, історико-літературного українського контексту й жанрових окреслень, пов’язаних із діяльністю тогочасних українських літераторів. Водночас тези орієнтують майбутніх філологів щодо можливої діяльності. У таких гранях постає наступний крок у „деяких доповненнях” І. Франка. Так, із мого погляду, функціонально звучить і читається текст І. Франка в українськомовній публікації 1925 і 1981 рр. Їх актуальність ще не застаріла: „У всій сукупності твори цього типу, – зазначає Франко, – досі не тільки не були відповідно опрацьовані, але навіть не зібрані і критично не видані, крім давніших принагідних публікацій” [17, 240]. І. Франко, назвавши низку відомих для України прізвищ, згадував і

жанри журнальних публікацій включно з власним часописом „Жите і слово” – так аргументувалася „єдність і безперервність українсько-російської літературної традиції під „польським пануванням”. Це відверто аксіологічне судження не мало нічого спільного з об’єктивною констатацією стороннього спостерігача, яку дехто досі приписує фактологам-причинкарям. Глибинність вимірів Франкових „доповнень” відтінювалася в міркуваннях українського автора діахронними заувагами на зразок: „... в цьому розвитку елементи грецької освіти відігравали неабияку, вирішальну роль” [17, 241], з присутнім дискурсивним застереженням про „посередництво” новішої попсованої грецької мови як знаряддя передачі на захід ідей орієнталізму, покритого „християнським нашаруванням”, яке на Русі кваліфікувалося „візантійством”. У цьому контексті вербалізовано стереотипи пізнішого засвоєння, запозичення тощо. Інтелект І. Франка ясно бачив, що в цій „суміші різноманітних елементів були також крихти грецької класичної літератури, було їх, може, більше, ніж сьогодні ми можемо встановити внаслідок фрагментарного стану...”, маючи на увазі передусім „літургійні книги”, які не справляли великого впливу на інтелектуальний профіль Русі, причиною чого, на його погляд, була „абстрактність і риторичність стилю, характерного для періоду занепаду” [там само]. І навіть, здавалось би, принагідна думка не залишалася чисто логічним судженням, бо ілюструвалася конкретними зразками „Требників”, „Евхологіонів” аж до „заклинань нечистих духів”, „різних забобонів”.

Знову ж таки слід акцентувати, що Франко подавав інформацію не із вторинних рук і джерел. Він їх бачив наочно, осягав своїми чуттями, як свідчить його посилання на „велике видання Гоара” (Венеція, 1647) і характер власної рецепції: „Немає сумніву, що на слов’янському ґрунті на зразок візантійських складали нові молитви і заклинання нові обряди і посвячення ніби християнські, але по суті вони були продовженням старого поганства або пропагандою орієнтальних вірувань” [17, 242]. Посилання на праці російських учених К. Калайдовича, О. Пипіна й українця Ф. Балабана, вказівка на ті молитви, які Балабан пропустив, давали І. Франкові повну підставу для орієнтації компаративістики свого часу: „Порівняльне дослідження цієї книги і використання її для історії народних вірувань – це завдання науки” [там само].

Надзвичайно цікавим для простеження логіки міркувань І. Франка в його статті є згадки про „переклади Святого письма”. Пропустивши докладно бібліографію старословя’нською мовою, він нагадав, що навіть духівництво „дуже рідко користувалася текстом *усього* Св. Письма, задовольняючися фрагментами з літургійних книг”. Потребу в усьому тексті породив щойно реформаторський рух. Після Ф. Скорини (1517–1519), який скористався з вульгарної латині й німецькомовного перекладу М. Лютера, Франко виокремив заслугу вчених, згуртованих К. Острозьким (1580). Вичерпна, як на 1895 р., інформація про переклади Біблії, що їх перевіряли частково за перекладами з грецької і латинської мов, дивує і сучасних біблієзнавців, обрії яких значно розширилися завдяки методології інтертекстуальності з ХХ століття. Тому обізнаність І. Франка у функціонуванні „біблійної книжки”, доступної „для простих людей”, може подивує досі на тлі високої вимогливості сучасних перекладачів. Письменник високо поцінював описи житій святих (Четья-мінеї, Прологи, Часослови), апокрифи, над підготовкою до друку яких він сам тоді працював. Його відсилення своїх читачів до грецьких текстів чи перекладів французькою мовою, зіставлення „різних редакцій” при перекладі латинською мовою і фіксація фактів, що все це в давнину було піддано „значним змінам” [17, 241–247], – скріплює довіру до здогадок І. Франка на кшталт: „Одним словом, можна сказати, що на них розум православних слов’ян, а отже, і русинів, наче робив перші кроки літературної творчості” [17, 247], „не бракувало перекладів і таких речей, які мали заспокоїти набожну цікавість, світську жаду знання або потребу задоволення естетичного почуття” [17, 248].

Іван Франко пропонує „розглянути деякі середньовічні повісті, які приходили на Русь у формі історичних компіляцій” [17, 249]. Аналогічно трактував „Троянську історію”, арабські казки „Тисяча й одна ніч”, візантійську епопею про Дігеніса Акрітаса, у фоліанті якого було знайдено „староруську рапсодію „Слово о полку Ігоревім”. Поміж згаданих фактажу і здогадок [див. с. 250] він не уникав опозиції у східнослов’янському просторі, як-от: „...на південній Русі греки почували себе незрівнянно більше дома, ніж, наприклад, у суворо правовірній і закостенілій у формалізмі Москві” [там само], або твердження про те, як „пануючи схоластика заглушує національне почуття” [17, 251]. Тому „доповнення” до публікації О. Мака-

рушки в часописі „Eos” є інформативно багатим. Зокрема згаданий переклад „Іліади” Франко слушно пропонував „віднести до міфів”, а про переклади частини „Енеїди” Вергілія категорично говорив, що уривок, який він мав під рукою, „зроблений надзвичайно невдало, без крихти таланту, макаронічною мовою, так що без латинського тексту важко зрозуміти переклад” [там само]. Іван Франко відверто викриває хиби праці О. Макарушки, віддаючи належне тільки мові П. Ніщинського, С. Руданського, дефернційовано ставився до зауваг на свою адресу, обстоюючи правомірність наголосів у власних перекладах.

Отже, у рецензії на працю двох „професійних філологів” Іван Франко – письменник, літературознавець і мислитель – осягав міжлітературні взаємини свого часу, які поширювалися в ретроперспективі й прийдешності. Тому один текст рецензента ввібрав у свою семантику і прагматику цілу семіосферу, що досі уявнюється нащадкам із власним світобаченням минулого, майбутнього і свого сучасного. Кожен із нас мав і має свої завдання та проблеми. Серед тих, які переймають сьогодні, відчуваємо-схвалюємо відлуння прадавних епох. Вони конкретизуються в концептах, зрозумілих і досяжних цієї миті у вимірах вічності. На тих уявних шляхах інтелектуального розвитку чуємо акценти і вбачаємо домінанти, які мучили Франка, являючись у його візіях.

У міжкультурних відносинах народів і культур можемо зосереджуватися на поняттях/термінах „міжлітературна рецепція”, „історико-літературна типологія” та їх взаємоперетікання. А ілюстрації, аргументи знаходити і в текстах, що вийшли з духу Івана Франка, якому були приступні і рецепція, і типологія, та інтерпретація найвіддаленіших текстів.

У процесі „зміни і співіснування літературознавчих парадигм” після смерті І. Франка подосі сучасні літературознавці пережили декілька епох і періодів, тому можемо натрапляти на різномовний досвід оперування концентом „міжкультурної художньої комунікації”. Скажімо, у статті Е. Циховської маємо варіант з термінами „міжкультурна художня комунікація”, „форми міжлітературної рецепції” і „типологічні збіги” [19, 25–27]. Автор говорить і про „розрізнення субтекстових (загальномовних значень і функцій тексту в системі культур)” [19, 26], про „ієрархію” текстів у тексті” як „складне переплетення” [там само].

Цілковито підтримую „функціональність прийомів мовного рівня”, особливо, якщо ті прийоми стосуються механізмів щодо утворень (феноменів) психологічного рівня, так само, поділяю акценти в міркуваннях Е. Циховської щодо розшифрування нових повідомлень „відповідно до законів мови (лінгвістичний рівень)” [15, 23]. У працях наших сучасників подібних (влучних і конче потрібних!) домінант є чимало. Декому з нас (із різних причин, у тім числі й амбіційних) справді бракує системно-цілісного вміння їх реалізації, особливо в форматі міжпредметних та міжкультурних зв’язків.

Поданий вище аналіз однієї статті Івана Франка, де висвітлюються міжнаціональні й міжкультурні реляції, повертають читачів на шляхи хронології появи в нашій царині концепту „міжлітературна рецепція”. У 60–80-х рр. ХХ ст. у східнослов’янському просторі навіть слово „рецепція” не вживалося. Наразі йдеться про ті акценти, які увиразнюються не тільки українським естетичним досвідом, а й збереженням загальноєвропейських напрацювань, які акумульовані в культурі, зокрема в етимології мов європейських народів.

Е. Циховська, говорячи про „модель міжкультурної художньої комунікації”, привертає увагу до праці Ю. Лотмана „Внутри мыслящих миров” (1996), цитуючи ідею про те, що „текст – не тільки генератор нових змістів, а й конденсатор *культурної пам’яті*” [19, 23]. Мені видається, що саме через концепт „культурної пам’яті”, який абсорбує семантичні коди наукової етимології, можемо осягати понятійно-термінологічне наближення до усталених тепер і в Україні пізнавальних засобів „міжлітературна рецепція” і „типологічні аналогії відповідності”. Вони вкрай потрібні нам у компаративістиці.

Якщо зберігатимемо в „пам’яті культури” спорідненості латинсько-грецьких коренів у терміносистемах „рецепція/рецептори ← *recipere, reception* (лат.)”; „тип/типологія ← *typos, + logos* (гр.)”, то легко зможемо виходити у своїх міркуваннях на будь-які системні залежності, трансформації найскладніших операцій в індивідуальних чи групових висловлюваннях. У них функціонуватимуть і рецепція як активізація різнорідних рецепторів, які, повторюючись у своїх збудженнях, живитимуть типи як відбитки, зразки, їх узагальнення-типологія. Не слід лише залишати поза увагою *взаємоопосередкованість* таких духовних операцій, як збудження/гальмування, чутте-

ве/емоційне, аналіз/синтез, конкретне/загальне, сенсорно-контактне/уявне, наявне/здогадне і т. д.

Пізнавально-логічні, когнітивно-мовленнєві, знаково-комунікативні операції кожної людини як особистості, неповторного індивіда в синхронно-діахронічних вимірах – невичерпні, динамічно не передбачувані. Їхнє розмаїття складає наші ресурси, які безнастанно нарощуються. І. Франко їх лише торкнувся на історико-літературному матеріалі аналізованої вище статті „Відгуки грецької і латинської літератур в українському письменстві”. Разом із тим дещо пізніше в розділі „Естетичні основи” трактату „Із секретів поетичної творчості” здійснив успішну спробу зануритися в загальнолюдський потенціал цього багатства. Тому досі для нас зберігає свою делекосяжність його теза: „Але наш організм не є самим тільки *рецептивним* (курсив наш – Р. Г.): обік зміслів (органів чуття – Р. Г.), які приносять нам враження зверхнього світу, у нас є органи власної внутрішньої діяльності, не зовсім залежні від зміслових імпульсів, хоча нерозривно зв’язані з самою природою нашого організму” [18, 77]. Говорячи про „великий запас чуттєвих зворушень найрізніших людей і многих поколінь”, письменник-мислитель відсилав нас до ілюстрації і в цій не раз згадуваній статті, і в низці інших проявів свого універсуму аж до „старогебрейської „Пісні пісень” (як він це іменував) чи до Шевченкового „переспіву псалмів Давидових”, його історичних поем, „коригуючи тут ненастанно змісл зору” [18, 81]. Це – той пізнавальний шлях, на якому в пам’яті культури тільки тепер виявляють грані свого смислу акценти й доміанти, що досі творчо реалізуються в нескінченних варіантах „рецептивних моделей творчості Івана Франка” [16].

Отже, у пам’яті культури як своєї семіосфери, у якій закодовано інформацію віддалених епох (античність, середньовіччя, відродження, просвітництво, модерність), гетерогенних носіїв культурної спадщини за принципами лого-, фоно-, відеоцентризму, текстуалізації і віртуальності тощо, у сучасній компаративістиці можна й доцільно конструювати контексти, які є засадничо зіставними й відповідають пошукам у сучасній компаративістиці.

Література

1. Балакян А. Літературна теорія та компаративістика / Пер. з англ. // Слово і час.– 2007.– № 5.– С. 44–48.

2. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність.– К.: Критика, 2005.– 528 с.
3. Гром'як Р. Т. Орієнтири. Розмисли. Дискурси. 1997–2007.– Т.: Джура, 2007.– 368 с.
4. Гром'як Р. Життя інтерпретативних спільнот // Наук. зап.: Сер. „Літературознавство” / За ред. проф. М. Ткачука.– Т.: ТНПУ, 2007.– Вип. 22.– С. 2–12.
5. Дзюба І. М. З криниці літ: У 3 т.– К.: ВД „Києво-Могил. акад.”, 2006.– Т. 1.– 975 с.; Т. 2.– 976 с.
6. Дзись Т. Йозеф Рот в українському контексті: романна типологія крізь призму міжлітературної рецепції // *Studia methodologica*.– Вип. 21.– Т.: Ред.-вид. від. ТНПУ, 2007.– С. 35–44.
7. Жост Ф. Порівняльне літературознавство як філософія літератури. Нариси з порівняльного літературознавства / Пер. з фр. // Слово і час.– 2007.– № 5.– С. 30–44.
8. Ільницький М., Будний В. Порівняльне літературознавство: В 2 ч. Ч. І. Лекційний курс: Навч. посіб.– Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007.– 280 с.
9. Лімборський І. В. Європейське та українське Просвітництво – незавершений проект? Реінтерпретація канону і спроба компаративного аналізу літературних парадигм.– Черкаси: ЧДТУ, 2006.– 364 с.
10. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Автор-укладач Ю. І. Ковалів.– К.: ВЦ „Акад.”, 2007.– Т. 1.– 608 с.; Т. 2.– 622 с.
11. Лобас Н. П. Поетика карнавалу й експериментальна проза міжвоєнного періоду як проблеми порівняльного літературознавства // Міжнаціональні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій / За ред. Р. Гром'яка.– Т.: Ред.-вид. від. ТНПУ, 2005.– С. 227–271.
12. Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки.– СПб.: Искусство – СПб”, 2004.– 704 с.
13. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика.– К.: ВД „Києво-Могил. акад.”, 2006.– 347 с.
14. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика: аспекти й тенденції // Слово і час.– 2007.– № 5.– С. 28–30.
15. Нестерак О. В. Принцип контекстуальності в методології сучасного літературознавства („Тіні забутих предків”): Автореф. дис. ... канд. наук / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України.– К., 1977.– 22 с.
16. Рецептивні моделі творчості Івана Франка: Зб. наук. пр. / За ред. проф. М. Ткачука.– Т.: ТНПУ, 2007.– 395 с.
17. Франко І. Відгуки грецької і латинської літератур в українському письменстві // Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т.– Т. 30.– К.: Наук. думка, 1981.– С. 240–252, 683–686.
18. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т.– Т. 31.– К.: Наук. думка, 1981.– С. 45–119.

19. Циховська Е. Творчість Є. Маланюка як модель міжкультурної комунікації: українсько-польські літературні зв'язки // Слово і час.– 2007.– № 4.– С. 23–27.

УДК 821.161.2091+821.161.1.091

Ніла Зборовська

ПСИХОІСТОРИЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА: ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗРІЗНЕННЯ

Ідеться про механізми розрізнення символічних практик. Для психоісторичної компаративістики запропоновано таку психоаналітичну характерологію: імперський і національний суб'єкти як провідні психотипи історії літератури і їх проміжна психологічна форма – колоніальна.

Ключові слова: імперська психологічна форма, національна психологічна форма, аристократична психологічна форма, колоніальний суб'єкт, садомазохізм, мазо-садизм, психоісторична компаративістика.

Zborovska N. Psychohistorical Comparative Literature Studies: Problems of Ukrainian Russian Literary Distinction. The article touches upon the mechanisms of distinguishing the symbolic praxes. For psychohistorical comparative literature studies the following psychoanalytical characterology is suggested: imperial and national subjects as the predominant psychotypes of the boundary culture and their intermediate form – the colonial one.

Key words: imperial psychological form, national psychological form, aristocratic psychological form, colonial subject, sadomasochism, masosadism, psychohistorical comparative literature studies.

Постструктуралістський поворот у гуманітарних науках позначився через повернення до „історизації, політизації і психологізації філології [18, 10]”. Цей поворот обумовив появу психоісторичного методологічного підходу, а разом із ним – розгортання психоісторичної компаративістики.

Класична українська психологічна школа в особах О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського, І. Франка підготувала солідний ґрунт для вітчизняної компаративістики загалом та українського психоаналізу зокрема. Проте імперський тоталітаризм був не зацікавлений у національному історико-літературному самоусвідомленні, тому на минулому порубіжжі зробив контрреволюційний наступ на психо-